

Nové reality

Peter F. Drucker: Nové reality. Management Press, Praha 1995, 245 stran, ISBN 80-85603-85-3.

Nakladatelství Management Press se již několik let zaměřuje na vydávání publikací P. Druckera, významného amerického odborníka z oblasti řízení (narodil se v roce 1909 ve Vídni). Publikace *Nové reality* (v originále vydaná v roce 1989) je v pořadí již devátou knihou tohoto autora, která vychází v tomto nakladatelství.

Peter F. Drucker ovšem není jen uznávanou autoritou z okruhu managementu, ale je i spisovatelem, zabývajícím se do jisté míry ekonomikou, sociologií a politologií. Široký pohled na problematiku fungování lidského společenství mu umožňuje formulovat zajímavá stanoviska, která jsou užitečná proto, že Drucker respektuje historický rozměr otázek (včetně výhledu do budoucnosti). Jeho díla nelze většinou považovat za přísně vědecká. Mají převážně charakter pozoruhodných esejů z výše uvedených oblastí lidských aktivit. Publikacím leckdy chybí i formální vědecké instrumentarium (přesné citace a dostatečná preciznost vyjadřování). Ani čeští editoři recenzované knize neprospěli, když např. jako datum vydání Komunistického manifestu uvedli rok 1948, Lenin měl podle nich zemřít v roce 1927 a Kohl se narodit v roce 1913.

Druckerův výklad je – jak sám přiznává – poznamenán okolností, že od roku 1937 žije ve Spojených státech, a proto řada jeho názorů neobstojí v konfrontaci s evropskými poměry. Drucker je liberál, čímž je výrazně omezen. Jeho nestandardní texty, plné zjištění nových souvislostí, jsou permanentní obranou soukromého vlastnictví (v novodobých formách) a celkově jistě vyhovují současným stoupencům českých „pořádků“. Sociální aspekty života společnosti Drucker nepovažuje – jak se zdá – za podstatné a značná úsilí, vykazovaná v tomto směru ve 20. století, pokládá za neúčinná, neúčitečná, dokonce škodlivá. To je samozřejmě hledisko přehánějící a neodpovídající skutečnosti, protože bez aktivní sociální politiky bychom dnes měli v Evropě džungli s otroky. V současné době se nicméně v „pokročilém“ světě zjevně aktivizují trendy k zeslabení sociální dimenze společnosti, které jsou nesprávně odůvodňovány tím, že sociální politika je hypertrofní, vede k vysoké nezaměstnanosti a k nižší hospodářské dynamice.

Druckerova pojednání jsou čtivá, a proto přístupná poměrně širokému čtenářskému kruhu. Nejedna Druckerův postřeh, týkající se např. různých přelomových dat v lidské historii a různých dějinných klasifikací, je originální, invenční, nekonformní, leč někdy přece jen chybný nebo diskutabilní.

Kromě předmluvy a závěrů obsahuje recenzovaná publikace čtyři následující hlavní oddíly: 1. Politické reality, 2. Stát a politický proces, 3. Ekonomika, ekologie a ekonomie, 4. Společnost znalostí. Podle autorova vyjádření není tato kniha futurologickým dílem, ale „*pokouší se definovat problémy, otázky a sporné body, které budou v příštích letech realitou*“. (S. 7.) Údajně se soustřeďuje na to, „*co bychom s přihlédnutím k zítřku měli dělat dnes*“. Takovéto zadání lze jistě uvítat, avšak musíme si být vědomi toho, že k obojímu můžeme přistupovat i jiným způsobem než Drucker.

Do 21. století jsme podle Druckerova názoru vstoupili již mezi lety 1965 a 1973, kdy jsme překonali „*ideologie, závazky a seskupení, které jedno či dvě staletí utvářely politiku*“. (S. 11.) V roce 1973 tedy podle něho skončila doba, kdy bylo státní zřízení „*progressivním trendem*“ (viz s. 15) a kdy dominovaly doktríny a politické principy, formulované před 100 lety. Socialismus ovšem nebyl mrtev ani v 70. letech, jak se Drucker domnívá, a není tomu tak ani dnes! Do roku 1973 spadá první ropný šok (brzy jakoby na potvrzení následovaný druhým ropným šokem) a – což považuji za nejdůležitější – zahájení skutečně nové epochy směřování k saturostacionárnímu hospodářskému systému budoucnosti, kde by mělo lidstvo žít (celé zhruba do konce příštího století) ve hmotně stabilizovaném

stavu a jednoznačně se orientovat na duchovní rozkvět. První znaky této nové éry můžeme podle mého názoru vidět ve snižování temp ekonomického růstu vyspělých zemí, v dlouhodobém nárůstu podílu daní na hrubém domácím produktu apod.

Předchozím „předělovým“ datem byl podle Druckerova názoru rok 1873, kdy nastal krach na vídeňské burze, který prý představoval konec liberalismu 19. století, etapy trvající od roku 1776, kdy bylo vydáno Bohatství národů A. Smitha a – dodejme – kdy byly založeny Spojené státy. V té době se začala rychle rozvíjet socialistická ideologie. Jestliže „před rokem 1873 byl Marx poměrně neznámým »podivínem«..., o pět let později se stal jednou z předních intelektuálních osobností, která měla své žáky v celé Evropě a dokonce i v Americe“. (S. 13.)

Drucker píše o století 1873–1973 jako o období víry v samospasitelnost společnosti a zánik této víry pro něj znamená i konec „mystického lákadla revoluce“, jež měla nastat s příchodem nového Mesiáše. Kromě této víry však existuje – jak se autor domnívá – rovněž princip „zájmových bloků“, integrujících lidi do celků a stavějících před nimi ekonomické přísliby.

Druckerův liberalismus nejlépe pochopíme z následujících vět: „Po dobu téměř dvou staletí jsme zapáleně diskutovali o tom, co by stát měl dělat. Prakticky nikdy jsme si nepoložili otázku, co je stát schopen dělat. Nyní budou na pořadu dne stále více limity a funkce státu.“ (S. 57.) Drucker se pomocí argumentů snaží dokázat, že se současnost a zejména budoucnost musejí vzdát státních zásahů nejen do ekonomiky, nýbrž – pokud možno – i do sociální sféry. V tom se ovšem – jak se domnívám – mylí, protože nechápe faktické tendence vývoje antropogenního světa: tendence k oddělení ekonomiky a „správy“ života lidské komunity od vlastního plnohodnotného života lidských individuí.

V 19. a 20. století byla úloha státu ve společnosti (i ekonomice!) podle Druckerova názoru jen málo zpochybňována, ačkoli se zakladatel vědecké ekonomie A. Smith domníval, že stát nemůže spravovat ekonomiku. Podobně i F. Hayek, který nejen ve známé Cestě k otroctví (1944), ale i v mnohem pozdější studii *The Fatal Conceit, The Errors of Socialism* (1989) dospěl k závěru, že stát nemůže řídit a kontrolovat hospodářství, a to hlavně kvůli nedostatečným informacím. A takových autorů bylo ovšem mnohem více.

Drucker se považuje za průkopníka termínu „privatizace“,¹ jevu a pojmu, který od 70. let našeho století vpravdě hýbá světem a v němž je (falešně) spatřováno spásné východiště z mnoha nejen ekonomických a nejen současných obtíží vyspělých zemí (tyto těžkosti – jak se domnívám – pramení z potřeby instalování jiného společenského-hospodářského systému než tradičního tržního, tj. z potřeby systému hmotně saturostacionárního, nedynamického, neziskového!). Řešení naznačených problémů přirozeně nespočívá v odklonu od „státu“, nýbrž v příklonu k němu. Drucker uvádí důvody: „... státní programy a... aktivity od dob 2. světové války neustále selhávaly..., že jsme se poučili, že existují určité meze toho, čeho lze dosáhnout zdaněním a státními výdaji..., že jsou omezené i státní schopnosti zvyšování příjmů.“ (S. 59.) V budoucnosti však tyto důvody – jak si myslím – pravděpodobně platit nemohou, protože bude vytvořen principiálně jiný společenský řád, vyznačující se často absencí obvykle dosud přijímaných kategorií fungování společnosti.

Drucker je velkým kritikem důchodového přerozdělování prostřednictvím daňového systému. Ve svých dedukcích se opírá o tzv. Paretův zákon, formulovaný na počátku našeho století, podle něhož příjmová nerovnost vzrůstá s výkonností ekonomiky. To je samozřejmě kontroverzní poznatek. V současné době existují největší důchodové diference u zemí průmyslově středně rozvinutých (typu Brazílie) a u vyspělých zemí se sledujeme se značnými rozdíly, nepotvrzujícími Paretův axiom. USA sice stále vykazují vyšší hrubý domácí produkt než západní Evropa a sociální rozrůznění je zde větší, ale evropské „sociálnědemokratické“ země jsou po sociální stránce vyrovnanější než liberální země, a to bez ohledu na svou výkonnost.

Drucker chválí J. Schumpetera, významného ekonomu první poloviny 20. století, který na konci první světové války předpověděl existenci fiskálního státu. Před touto válkou mohl stát získat na daních, půjčkami apod. maximálně snad jen jednu dvacetinu národního

důchodu země, za války samozřejmě podstatně více. Pro poválečné období Schumpeter předvídal zvyšování příjmů tohoto druhu, což ovšem muselo vést k permanentní inflaci a k nepřijatelnému stupni přerozdělování. Rakousko-americký ekonom v této souvislosti uvažoval o vzniku zásadně odlišného typu (tržního) hospodaření a o rozkladu stávajícího politického systému. Tyto odhady se podle Druckerova názoru potvrdily.

Otázce maximálního zastoupení státních příjmů na HNP se dvacet let po Schumpeterovi věnoval C. Clark. Dospěl k závěru, že to může být nanejvýš 25 %, jinak lze očekávat neúnosné inflační tendence. Novější zkušenosti však podle Druckerova názoru naznačují, že daný limit činí spíše 40 %. Zaregistrovaný vzestup (5–25–40 %) sám svědčí o procesu dlouhodobého zvyšování (ekonomické) úlohy státu, avšak problémem je jeho optimální a maximální úloha. Je možné počítat s tím, že perspektivně – jak se domnívám v „trvale udržitelné“ (stacionární) ekonomice, kryjící na saturující úrovni dále nerostoucí hmotné potřeby lidí – bude zkoumaný podíl roven asi dvěma třetinám (na osobní a společenskou – vládní – spotřebu ekonomicky aktivních osob případně jedna třetina, na spotřebu ostatních občanů – dětí a důchodců – rovněž jedna třetina, na prostou ekonomickou reprodukci – investice – pak zbývající třetina). Já se domnívám, že skutečný vývoj půjde v tomto smyslu opačným směrem, než si představuje „moderní ekonomie“.

V historických poměrech má nadměrná část produkce procházející státním rozpočtem své nepopíratelné negativní důsledky. Kromě zvětšování rozsahu daňových podvodů se Drucker zmiňuje o tzv. daňové revoltě: Lidé si kladou otázku, proč mají pracovat, když podstatnou část svého výdělků musejí odevzdat státu na daních, nehledě na skutečnost, že sociální systém zpravidla umožňuje slušně žít ze sociálních dávek. Také zde nacházím určité potvrzení tendencí k saturostacionaritě.

Část, kterou Drucker věnoval „ekonomice a ekologii“, je většinou nezajímavá, environmentální poznámky jsou banální. Divím se, že se vůbec nezmínil o zásadě trvale udržitelného rozvoje (života). Praxi plánování – a to i tzv. indikativního plánování (používaného zvláště ve Francii, méně v Japonsku) – považuje za celkově neúspěšnou.

Cenné jsou jeho postřehy, týkající se „ekonomie na rozcestí“. Drucker konstatuje, že „žádná z existujících ekonomických teorií nevysvětluje nejdůležitější ekonomické události... období mezi rokem 1975 a 1989“. K tomu dodává: „Žádná ekonomická teorie je ani nemohla předpovědět. Realita přerostla existujícím teoriím přes hlavu.“ (S. 143.) Drucker upozorňuje na to, že obdobnou krizi zaznamenala ekonomická věda již v 70. letech minulého století, kdy ji překonala neoklasická ekonomie mezního užítku Mengera, Jevonse a Walrase, a ve 30. letech našeho století, kdy ji „odstranila“ Keynesova teorie národního státu. Následná rozpracování ekonomie byla podle Druckerova názoru jen dílčími úpravami neoklasické koncepce mikroekonomiky a Keynesovy makroekonomiky.

Nemám žádné větší námitky proti Druckerovým doporučením týkajícím se toho, že „chceme-li... mít fungující ekonomickou teorii, potřebujeme nějakou novou zjednodušující syntézu. Dosud však existenci takové syntézy nic nenavědčuje. A pokud se žádná taková syntéza neobjeví, bude to pro nás možná znamenat konec ekonomické teorie. Zůstanou nám pak možná pouze ekonomická teorematata, tzn. formule a poučky, které popisují nebo vysvětlují ten či onen jev a řeší ten či onen problém místo, aby ekonomii prezentovaly jako logicky provázaný »systém«.“ (S. 144.)

V uvažovaném patnáctiletém období – které samozřejmě pokračuje i po roce 1989 – nelze reálně probíhající hospodářské procesy dobře vysvětlit pomocí stávajících teoretických sestav. V té době také často přestávají platit víceméně prokázané souvztažnosti (mezi ekonomickým růstem a úrokovou mírou, mezi inflací a nezaměstnaností, mezi devalvací a vzestupem vývozu apod.). Drucker ovšem novou teorii – mikromakroekonomiky – nenabídl. Jen částečně si přitom uvědomuje, že do života lidského společenství stále intenzivněji zasahují mimoekonomické faktory (např. ekologické).

„K vypracování opravdové ekonomické teorie by... bylo třeba najít jeden nový jednotlivý princip, který by byl nástrojem předvídaní a řízení ekonomického chování všech čtyř ekonomik: mikroekonomie jednotlivců a firem, makroekonomie národního státu, ekonomie-

ky transnárodních podniků a světové ekonomiky.“ (s. 153.) jak uvádí Drucker. Mikroekonomii a makroekonomii – jak se domnívám – lze spojit v mikromakroekonomii, instituce nadnárodních podniků je po teoretické stránce podružná, vyvážená světová (mikromakro) ekonomika je po hospodářské linii účelem. Novým jednotícím principem může být tedy jedině důsledné uplatňování zásad ekonomie času a ekonomie prostoru (přechodně také ekonomie hmoty) v objektálním (odsubjektalizovaném) a planetárním smyslu a v saturostacionárním duchu, umožňujícím „trvalou udržitelnost“ lidské existence (životu), ekonomického (a lidského vůbec) reprodukčního procesu. Tam vidím perspektivu ekonomické vědy, resp. „všeobecné sociologie“. Na vše ostatní je prozatím nutné se dívat jako na (historické) modifikace, vyvolané přítomností majetku a subjektů usilujících o moc.

Přínosný je Druckerův přístup k „postpodnikatelské společnosti“, jakožto společnosti znalostí, představující „naprostý rozchod s minulostí“, a údajně definitivní popření kategorie „kapitalisty“ (tuto myšlenku by bylo dobré konfrontovat s bezvýhradnou orientací na ideologii podnikatelství v České republice, což je podle mého názoru společenský koncept nepochybně již v pokročilejším světě zastaralý, a proto je otázkou, zda je jím na cestě k budoucnosti třeba naplno projít). Drucker říká: „Podnikání bylo motivem úspěchu období po 2. světové válce – což je něco, o čem by se bylo velké většině lidí ve 30. letech nebo za války ani nesnilo.“ (S. 161.) Přestože se neustále rozšiřuje „lidové akcionářství“, zůstává zachováno rozdělení na zaměstnavatele a zaměstnance, popř. na zaměstnance a různé „přisvojující“ si institucí (a povolání). V současné době nespočívá sociální nespravedlnost ve vykofistování dělníků, nýbrž v silně neoprávněném obohacování se určitých skupin obyvatelstva výsledky vědy a techniky (práce vědců a konstrukčních techniků).

Fenomén znalostí analyzuje Drucker poměrně dobře. K tomu říká, že zdrojem tvorby bohatství a „skutečným kapitálem vyspělé ekonomiky se dnes staly znalosti“, přičemž však „pracovník disponující znalostmi je... spíše kolegou a společníkem než podřízeným...“, a že „velice podstatné množství pracovníků disponujících znalostmi... bude i nadále pracovat v podnicích a pro podniky... Jsou to zaměstnanci prostřednictvím svých penzijních fondů, jsou to však zároveň jediní skuteční kapitalisté.“ (S. 165.) Mezi nositeli znalostí však Drucker preferuje hlavně manažery a „pracovní specialisty“, málo tvůrčí vědecké (syntetičtější) a technické pracovníky.

Vzdělávání a vzdělání jsou bezpochyby velmi dynamickými činiteli. Přitom „podoba vzdělání se v nadcházejících desetiletích změní výrazněji, než se změnila od doby, kdy byla před více než 300 lety díky vynálezu knihtisku vytvořena moderní škola...“ (S. 211.)

„Protikulturami“ společnosti znalostí mají být podle Druckerova názoru lidé bez vyššího vzdělání (cca 50 % dospělé populace) a také neziskové nestátní organizace (rozšířené zvláště v USA). Dobrovolníci, kteří v nich pracují, mají tvořit nejpočetnější kategorii amerických pracovních sil (každý druhý Američan má tímto způsobem pracovat ve svém volném čase a za předpokladu, že by byli placeni, činila by jejich roční mzda 150 mld. \$ cen konce 80. let). Existence těchto organizací je mimochodem svědectvím toho, že hmotná spotřeba lidí má své hranice! Kdybychom započítali hodnoty vytvářené neziskovými nevládními organizacemi do hrubého domácího produktu, stoupla by podle mého názoru úhrnná americká produkce odhadem až o 5 %.

Drucker ve svém výkladu neopomíná „pád dělníka“ s enormními důsledky pro ekonomiku a charakter společenského systému. V roce 1925 tvořili manuální pracovníci nejpočetnější profesní skupinu, v roce 1950 se spolu s odbory stali nejvýraznější politickou silou, od 70. let nastává neodvratný a prudký pokles jejich všeobecného postavení a v roce 2010 Drucker odhaduje, že jejich počet bude srovnatelný s dnešními zemědělci; jejich podíl na pracovních silách by neměl ve vyspělých zemích přesahovat 5–10 %.

Popsaný proces doprovází snižování úlohy odborů. Jejich cíle byly sice již v nemalé míře naplněny, avšak vzrůstající tlak na zeslabování sociální roviny života západních společností je možná důsledkem poklesu významu odborového hnutí.

Souběžně s uvedenými jevy se v rozvinutém světě zvyšuje úloha informací. V této oblasti začínají dominovat organizace založené na sběru, vyhodnocování a využívání in-

formací. To platí nejen o nemocnicích, vysokých školách a symfonických orchestrech, jež považují za prototypy budoucího uspořádání společenských institucí, ale postupně i o podnicích a orgánech státní správy. Pro ně jsou nezbytným předpokladem efektivního řízení. Jeho „úkolem je umožnit lidem kolektivní výkonnost prostřednictvím společných cílů, společných hodnot, odpovídající struktury, školení a rozvoje všeho, co potřebují, aby mohli odevzdávat výkon a reagovat na změny... Jen zřídka kdy v dějinách lidstva vstoupila nějaká instituce na scénu takovým tempem jako řízení a projevila se v tak krátké době tak výraznými účinky. Za dobu necelých 150 let transformovalo řízení sociální a ekonomickou strukturu vyspělých zemí světa.“ (S. 201.) V současnosti se již v USA „manažeři a odborní pracovníci“ podílejí na všech pracovních silách více než jednou třetinou.

Závěry Druckerovy knihy jsou vcelku neobjevné a potvrzují fakt, že se zatím nenašlo žádné přijatelné teoretické řešení specifických problémů společnosti poslední dvacátého století. V poslední části své publikace autor pokračuje ve své jistě inspirativní klasifikaci dějin: do 800–900 let v civilizovaném světě (včetně kultury, vědy, technologie) dominovala Čína, poté se do historie lidstva svým vodním kolem a větrným mlýnem nesmazatelně zapsali benediktini, za dalších 700 let začal ovlivňovat epochu Papinův parní stroj (a spolu s ním se objevil pohled na svět jako na mechanistický vesmír) a s rokem 1946 konečně „přišly“ počítače jako organizační princip výroby informací a základ nové civilizace. Od poloviny 17. do začátku 18. století dominovala v lidské civilizaci obchodní revoluce, poté (až do poloviny 19. století) průmyslová revoluce, kolem roku 1870 se objevily nové obory s dříve nevidanými produkty (elektřina, telefon, elektronika, chemikálie, nové dopravní prostředky). V současné době nastává čtvrtá vlna, „jejíž počátečním impulzem byly informace a biologie“. (S. 231.)

V závěrečných poznámkách Drucker zdůrazňuje, že od Velké hospodářské krize ve 30. letech existovaly ve světě tendence k centralizaci a k velikosti (velkokapacitnosti), avšak od 70. let se prosazuje opačný trend: k decentralizaci a k optimalizaci „velikosti“ v konkrétních případech. Tento problém je třeba posuzovat z více hledisek. Jde spíše o individualizaci, tj. o vnitřní osamostatnění lidských bytostí a o jejich oddělení od materiálního světa výroby – spotřeby, a to při zachování „centralizace“ správy (a kontroly) tohoto světa (s rozsáhlým teritoriálním detašováním řízení). Nejde tedy o atomizaci, poněkud připomínající v hospodářské (vlastnické) sféře koncepci družstevnictví.

Odvážná je Druckerova představa o přechodu od nazírání (a správy) světa analytickým způsobem k (celostní) percepci, od mechanistického přístupu k biologickému přístupu. Já se však domnívám, že v tomto případě jde o zcela opačné přeměny: trh má svým vyrovnáváním (např. nabídky a poptávky) a svým automatismem blíže k organismu, zatímco plánovitý systém, který má jako jediný budoucnost ve hmotné oblasti, k mechanismu. „Povýšení“ fungování ekonomiky (od mechanistického pojetí k organismovému) je sice lákavé, ale podle mého názoru zcela nesprávné. Tato Druckerova konstrukce mi připadá násilná, zaměňující organismový postup s potřebou komplexního chápání, a to v mechanistickém okruhu, odloučeném od vlastní lidské sféry.

Na konci své recenze se musím ještě zmínit o tom, že se Drucker ve svém díle pochvalně (a objektivně) zmiňuje o Čechách jako o jednom z nejprůmyslovějších národů před první světovou válkou (předstihujícím v tomto směru i Francouze). O Komenském hovoří jako vynálezci učebnice a slabikáfe, tradičně na něj vzpomíná jako na jediného Čecha (nikoli tedy na Husa či Masaryka), jinak se zmiňuje též o F. Kafkovi (v souvislosti s organizováním zdravotního pojištění v Rakousku!).

Jiří Stehlík

¹ Viz Drucker, P. F.: The Age of Discontinuity. New York, London 1969.